

מתוך סדרת הספרים

עלון כל המועדים

עלון קלה הלכות והליכות בענין
"ט"ו בשבט" - "תרומות ומעשרות"

"ארבעה ראשי שנים הם.. באחד בשבט ראש השנה לאילן דברי בית שמאי בית הלל אומרים בחמשה עשר בו" (משנה ר"ה פ"א מ"א).

ראש חודש שבט

ראש חודש שבט הוא מלך, והטעם: משום שבט"ו שבו ראש השנה לאילנות [כוונת דבריו ע"פ הלבוש (תכה) דחודשים מלאים ויש בהם חג נקראים מלך וחודש חסר שבדרך כלל אין בו חג [מלבד פורים] נקרא משרת], והוא חל בכל יום מאחד מימות השבוע מלבד מיום א' ו' (מהרי"ל סבת שבט אדר ס"ק ב).

ט"ו בשבט ראש השנה לאילנות

מקורו במסכת ראש השנה (פרק א משנה א) באחד בשבט ראש השנה לאילן דברי בית שמאי ובית הלל אומרים בחמשה עשר בו.
ט"ו בשבט בחו"ל: יום זה הוא ר"ה לאילנות בכל הארצות ואפילו באותם מקומות שזמן הגשם הוא לאחר הפסח כגון אוסטרליה, ארגנטינה וכו' (הר צבי ח"ב או"ח סימן כט).

מהו ט"ו בשבט

התאריך הקובע לאיזו שנה משתייכים פירות האילן. חכמים קבעו שהתאריך הקובע לאיזו שנה שייכים פירות האילן לגבי המצוות התלויות בארץ [מעשרות שאין מעשרים מפירות שחנמו קודם ט"ו בשבט למה שגדלו לאחריו, וכן לענין מעשר שני ומעשר עני, ערלה - מנין שנות ערלה ומנין שנות נטע רבעי] הוא ט"ו בשבט, ופרי שחנמ לפני ט"ו בשבט שייך לשנה שעברה (ראש השנה ב, א; רמב"ם תרומות פ"ה ה"א, ומע"ש פ"א ה"ב).

הטעם: "הואיל ויצאו רוב גשמי השנה ועלה השרף באילנות ונמצאו הפירות חונטים מעתה". כלומר: מכיון שחמשה עשר בשבט הוא תחום אמצעי שבין תקופת טבת לתקופת ניסן, ומאחר שעברה חצייה של תקופת טבת, כבר תש כוחה, ואין הקרירות הזקה כל כך, והחממה הולכת ומתגברת (מאירי שם יד, א).

רמזים בט"ו בשבט

בספר שערי ניסים הביא שכל המצוות התלויות בארץ מספרם י"ז כמנין טוב, רמזים בר"ת של התאריך **חמשה עשר בשבט ח' חלה, חדש, מ' מעשרות ותרומות, ש' שכהה לקט ופאה, ה' העומר, ע' ערלה עוללות, ש' שמיטה, ר' רבעי, ב' ביכורים, ש' שבע שמיטות [יובלות], ב' בכור בהמה, ט' טבל.**

מנהג אכילת פירות בט"ו בשבט (משני קלא ס"ק לא) ונוהגים **אשכנזים להרבות בו במיני פירות של אילנות** (מג"א בשם ספר תיקון יששכר, פר"ח שלא ו) **ובכה"ח** (קלא ס"ק צ) **כתב שכן יש נוהגים בספרד.**

בשבט מוסר (פרק טז) כתב איתא בצואת ר' אליעזר הגדול בני הוי זהיר לברך על פירות האילן בט"ו בשבט שמנהג ותיקין הוא.
הטעם באכילת פירות: לכבוד שמו של יום (מנן אברהם קלא טז).
טעם אחר: כדי לתת שבח והודיה להשי"ת שמחדש הפירות משנה לשנה כדי להנות מהם בני אדם (ערוה"ש רכה ה).

רמז לדבר: על פי הפסוק (תהלים קכב ד) "שבטי י"ה עדות לישראל להודות לשם ה'" כלומר י"ה שבט דהינו ט"ו בשבט נועד לישראל להודות לשי"ת בברכות וכל ברכה טעונה אמן לאחריה (תולדות יצחק, בשבלי המנהג ט"ו בשבט).

טעם אחר: כיון שהיום הוא ראש השנה לאילנות, לכן נוהגים להביא מיני פרות לברך עליהם כדי שיתברכו גידולי האילנות היום (סידור יעב"ץ ח"ב לחודש שבט אות טו יז), **יש שכתבו בדומה כי על ידי אכילת הפירות יזכרו שהוא ר"ה ויתפללו שיתברכו פירות האילן וכשם שמעמדים אילנות בבתי הכנסת בעצרת שהוא יום הדין לאילנות כדי להזכיר להתפלל עליהם כ"כ בט"ו בשבט (אדני פז סימן קלא).**

טעם אחר: כדי לזכור את דיני מעשרות וערלה ונטע רבעי התלויים ביום זה (כנסת יחזקאל). **טעם אחר:** כדי להדגיש את חביבות הארץ ומצוותיה (שם).

העלון נתרם לע"ג

ר' דב בן חיים אליעזר ז"ל ועדנה בת רבקה מינדל ע"ה וינברגר

טעם אחר: לפי שעל פי רוב חל מ"ו בשבט בפרשת בשלח המסתיימת במחית עמלק, ומ"ו בשבט בשנה פשוטה הוא ל' יום קודם פורים, לרמז שמיום שנחרב בית המקדש וניטל המהרה ניטל ג"כ הטעם והריח והשומן שבפירות, וכשיעבור רוח הטומאה מן הארץ ויתגלה המהרה ממילא יחזרו הטעם והריח בפירות כמו שהיה (ספר מטעמים החדש בשם ספר תורת אמת).

טעם אחר: כידוע שעל ידי שאדם נהנה ממה שברא הקב"ה בעולמו ומשבח ומקלם להשי"ת יגיע מזה נחת להשי"ת, כדכתיב (משלי מז ד) "כל פעל ה' למענהו", היינו כדי לשבח ולקלסו, ולכן במ"ו בשבט שבו ניתן מחדש השרף באילנות, וגידול הפרי שהוא ג"כ לצרכי האדם, אך בכל זאת אין הדבר בהכרח שכל אדם יאכל פרי העץ ביום זה, לכן מנהג ישראל לאכול פירות ביום זה לשבח ולקלם להשי"ת על העבר, דהיינו על הפירות שגדלו אשתקד, ובכוח זה יתחדש הכוח והשרף באילנות שיוציאו את פירות בטוב טעם ויגדלו פירות טובים לצרכי האדם (ספר תורת אמת מהה"ק ר' ליב איגנר מלובלין).

מנין הפירות לאכילה

ט"ז מינים: יש שכתבו בשם האר"י לאכול מ"ז מיני פירות (ספר עמרת ישועה ח"ד לשובבים ר"ח שבט ד"ה או"ל).

ט"ו מינים - יש הנוהגים: לאכול עד ט"ו מיני פירות ובפרט מפירות משבעת המינים שהשתבחה בהם א", **והטעם:** כנגד ט"ו שיר המעלות שבתהלים שאמרם דוד (ספר דרכי יוסף צבי ומועד לכל חי סימן ל, מבקשי תורה עמוד ו). **טעם אחר:** כדי לכון מספר המינים למספר ט"ו בשבט (ישמח משה).

י"ד מינים - יש הנוהגים: לאכול י"ד מינים כמנין אח"ד עם הכולל (קובץ כרם שלמה שנה יא קונטרס ד עמוד מד).

שבעת המינים: יש שהקפידו לאכול דווקא משבעת המינים הכתובים בפסוק (דברים ח ז-ח) שהתברכה בהם ארץ ישראל (מועד לכל חי סימן ל ח, כה"ח קלא כו, ספר איתנות השדה מנהגי ט"ו בשבט).

יש הנוהגים: להדר ולאכול מכל מיני הפירות הנמצאים בשוק, והוא על פי הירושלמי סוף קידושין (פרק ד הלכה יב) "אמר ר' חזקיה ר' כהן בשם רב עתיד אדם ליתן דין וחשבון על כל מה שראו עיניו ולא אכל ר' אליעזר חשש להדא שמועה והיה אוסף פרוטות כל השנה ואוכל מכל מין פעם בשנה" ואולי בגלל זה קבעהו לאכול כל מיני פירות במ"ו בשבט (גיליון מים חיים מספר 254), **טעם אחר:** לחביבות היום (מקור חיים קיצור הלכות תרפד).

זמן אכילת הפירות בלילה או ביום

יש אומרים: שיש לאכול בלילה (וב"כ באלף המגן הנדפס במטה אפרים סי' תר"ס קו"א ס"ק ו בשם א"א בשם ספר יל"ל, מועד לכל חי סימן ל אות ו), **והטעם:** כדרך שאוכלים את הסימנים בליל ראש השנה ה"ה יש לאכול בליל התקדש חג ראש השנה לאילנות ולדעת מהר"ם מרוטנבורג (בתשובה סימן ה) שווים הם להדדי, שסימנא מילתא למען ימתקו מגדים את תנובתם בכח הברכה שמברכים עליהם (וילקט יוסף שנה ט"ו קונטרס י סימן טו).

יש אומרים: שיש לאכול ביום, **והטעם:** כיון שענין ר"ה לאילנות הוא ביום כי שרף הפירות בא מכח השמש (שבט מיהודה להרה"ק רבי אברהם איגנר מלובלין ט"ו בשבט סעודת ליל שבת תרסח ד"ה נסתפקנו שנסתפק בענין זה).

טעם אחר: כיון שיש שנוהגים לומר מ"ו שיר המעלות (עיין מועד לכל חי סימן ל) ואין זמן תהילים בלילה (שבט מיהודה שם).

אכילת חרובים: יש הנוהגים לאכול חרובים ביום זה, **והטעם:** לפי שהוא נזכר בגמרא עם ראש השנה לאילנות עיין ר"ה טו, ב.

ברכת המזון: "שיר המעלות" אין אומרים כבכל סעודה לפני ברכת המזון מזמור (תהילים קלו) "על נהרות בבל" אלא "שיר המעלות בשב"ה" (שם קכו) כבימים שאין בהם תחנון (של"ה).

אין לאכול את הפירות לאחר ברכת המזון יש אומרים כי אין להביא את הפירות לאחר ברכת המזון כדי להרויח ברכה אחרונה לאחר אכילתם (עיין מג"א רמ"ו), **הטעם:** שכן יש פוסקים הסוברים שיש בזה משום "ברכה שאינה צריכה" (שם).

התחלת לימוד מסכת מגילה

החת"ס נהג בכל שנה להתחיל ללמוד מסכת מגילה במ"ו בשבט ולסיימה בפורים לקיים מה שנאמר (אסתר ח טו) "ליהודים היתה אורה - אורה זו תורה ו"שמחה" זה יו"ט, ויש בו ל' דפים כדי לסיימה בפורים. [ובשנה מעוברת מתחילים ללמוד מפורים קמ"ן].

לבוש בגדי יו"ט

יש הנוהגים: ללבוש בגדי יו"ט במ"ו בשבט, **והטעם:** כיון שט"ו בשבט הוא ראש השנה לאילנות ואדם עץ השדה (ספר צמח צדיק בשם הרה"ק מרווין, ליקוטי מהרי"ח סדר דיני ומנהגי ט"ו בשבט).

לימוד עניני ט"ו בשבט

ראוי ללמוד את ההלכות הקשורות לט"ו בשבט

במ"ו בשבט ראוי ללמוד את ההלכות השייכות לט"ו בשבט, כגון ענייני ערלה, תרומות ומעשרות (מנחת יהודה ערך ט"ו בשבט).

הטעם: על שם שאמרו חז"ל (מגילה ד, א): "משה תיקן להם לישראל שיהיו שואלין ודורשין בענייניו של יום, הלכות פסח בפסח, הלכות עצרת בעצרת, והלכות חג בחג" (שם).

לימוד הלכות מעשר: בעל האדר"ת כתב שביום ט"ו בשבט למדתי הלכות מעשר מספר הרמב"ם ובמסכת ראש השנה (יד, ב) וחזרתי לחדש דבר ויהא חשוב כקיום המצווה במעשר האילן, והתפללתי לה' שיזכני באותה המצווה בפועל ממש מן התורה (נפש דוד טו).

נוהגים לקרוא במשנה ובזוהר מענייני ט"ו בשבט

יש הנוהגים: לקרוא במשנה ובזוהר מענייני דמ"ו בשבט (ראה מועד לכל חי סימן ל אות ה; כף החיים סימן קלא ס"ק צו).

הטעם: על פי מה שאמרו חז"ל: "כל הקורא פסוק בזמנו מביא טובה לעולם" (שם).

יש הנוהגים: ללמוד מסכת תענית (ה, ב) מעשה "דאילן אילן במה אברכך" (קונטרס ברית משה פורים טו), **יש הנוהגים:** ללמוד פרק ראשון של ראש השנה שבו מוזכר שט"ו בשבט ראש השנה לאילנות (נחלת יוסף ח"ב מנהגים דף י), **יש הנוהגים:** ללמוד ט"ו פרקי משניות בשעת אכילת הפירות (ליקוטי מהר"ם חגיו).

יש להתפלל על הצלחת גידול האילנות: ראוי להתפלל ביום זה על הצלחת גידול האילנות (אדני פו סימן קלא). **הטעם:** אף שיום הדין לאילן הוא בחג השבועות ולא בט"ו בשבט כמבואר בגמרא (ר"ה טז, א), מכל מקום גם בט"ו בשבט יש דין ומשפט לפירות האילן כיון שהוא יום התחלת גידולם (שם).

יש להתפלל שיזכה לאתרוג מהודר

ראוי להתפלל בט"ו בשבט שיוזכו הקדוש ברוך הוא לאתרוג מהודר בסוכות הבא לטובה (בני יששכר מאמר חודש שבט מאמר ב אות ב). **הטעם:** לפי שביום זה עולה השרף באילנות, והוא תחילת זמן גידול הפירות (שם).

רמז לדבר: מדברי המשנה שכתבה (ר"ה פרק א משנה א) "ראש השנה לאילן" בלשון יחיד ולא לאילנות בלשון רבים להורות על האילן המיוחד המבואר בתורה למצוה שהוא האתרוג (שם).

בספר לשון חכמים מהגאון הבן איש חי (ח"א סימן לח) חיבר בקשה מיוחדת לבקש על אתרוג מהודר.

יש שכתבו שיש להתפלל על הגפן שיהיה מצוי במשך השנה כדי לקיים בו מצות קידוש (הובא באור ישראל מב קובץ 4 בשם הבן איש חי).

מקחת מאתרוג: וכ"כ המנהג לעשות מקחת מהאתרוג עם צוקע"ר כדי להעלותו על השולחן בליל ט"ו בשבט ר"ה לאילנות בכלל הפירות שיברכו עליו מאנשי הבית איש או אשה (אלף המן הנדפס במטה אפרים סי' תרס קו"א ס"ק ו בשם א"א בשם ספר יל"ל).

סגולות היום

מקחת אתרוג: אתרוג אחר שעשו בו מצווה עושים ממנו מקחת עם סוכר ונותנים ממנו למקשה ללדת, והיא אוכלת ממנו באותו שעה, סגולה שתלד ברווח ולא בצער, ויצא הולד בר קימא לחיים טובים, וידוע ג"כ שהוא סגולה ליפקד בזרע של קיימא (ספר יפה ללב לר' יצחק פלאזי ח"ב או"ח תרפס אות טו, ליקוטי מהר"ח סדר דיני ומנהגי ר"ח שבט).

אין לברך "שהחיינו" על אכילת אתרוג שניטל למצוה

יש נוהגים לעשות ריבה מן האתרוג שניטל למצות ארבעת המינים ולאוכלה בט"ו בשבט. אולם אין לברך ברכת "שהחיינו" על ריבה זו גם לדעות הסוברות שמברכים ברכת "שהחיינו" על אכילת אתרוג (לקט יושר או"ח עמוד קמט ענין ב, משנ"ב רכה ס"ק טז).

הטעם: הואיל ובירך כבר ברכת "שהחיינו" ביום טוב של סוכות בעת נטילת האתרוג עם הלולב, ובוה נפטר מברכת "שהחיינו" על אכילת האתרוג, כשם שמי שבירך ברכת "שהחיינו" בשעה שראה פרי חדש ששוב אינו חוזר ומברך בשעת אכילתו (שם).

אין לברך שהחיינו על אתרוג מטוגן, והטעם: כיון שאחר המיגון אין ניכר בין חדש לישן, וקודם המיגון אינו עומד לאכילה, ואין מברכים על פירות מטוגנים דלא מינכר פירי לפי שאין שמחה כל כך ויפטור אותם במילי אחריני (מסגרת זהב לקיצור שו"ע סימן נט ס"ק ה).

"תיקון לאה" בסדר תיקון חצות אין אומרים "תיקון רחל" אלא "תיקון לאה" (נחלי יהודה פ ק טו). **והטעם:** לפי שבט"ו בשבט אין אומרים תחנון, ובימים שאין אומרים תחנון אין אומרים אלא "תיקון לאה" (שם).

זהירות מתולעים

"הכל משתנה לפי המקום והזמן, יש שנים שמתלעים ויש שנים שאינם מתלעים, על כן יש ביותר להיזהר ולברר בכל שנה ושנה איזה מינים הם שכיחים ואופן בדיקתם" (כ"ח יור"ד פד כג).

זמן הבדיקה: ידקדק ויזהר לבדוק את הפרות שאין בהם תולעים לפני שמברך עליהם, **והטעם שיבדוק קודם:** כדי שלא יצטרך להפסיק ולבדוק את הפרי בין הברכה למעימה משום שלכתחילה אין להפסיק בין הברכה למעימה אפילו בהפסקה של שתיקה בעלמא. (עיין שו"ת ריש סימן רב).

ואף אם מתפלל מנחה גדולה אחר חצות ג"כ אין אומרים תחנון (ספר אפיקי מגינים סימן קלא חלק ביאורים ס"ק ה).

יש הנהגים: לומר תחנון, **והטעם:** דאמרו חז"ל (פ"ק דר"ה) ט"ו בשבט ר"ה לאילנות ולמאי הלכתא לענין ערלה (שם י, א) א"כ אם לא יאמר תחנון במנחה שלפניו יחשבו העולם שעבשו נכנס ר"ה ואתו לאכול ערלה ובאמת מן התורה אין קביעות יום חלה עד צאת הכוכבים והואיל ואומרים במנחה שלפניו גורו גם במנחה של אותו יום אמו מנחה שלפניו (נוהג כצאן יוסף עמוד קצב).

"אל ארך אפים: יש אומרים "אל ארך אפים" כשחל ט"ו בשבט ביום שני או חמישי בפתחת היכל, **והטעם:** כמו למנצח ראה להלן דריגם של "למנצח" ו"אל ארך אפים" שווה (משנ"ב קלא ס"ק מה).

אמירת מזמור "למנצח יענך ה'" (תהלים ט) ו"תפילה לדוד" (שם פ)
יש הנהגים שלא לומר: מזמור "למנצח יענך ה'" ביום צרה" נואת מזמור "תפלה לדוד המה ה' אונך ענני" (וכן נהגו בני עדות המזרח, נחלי יהודה פרק טו, וכן פסק הגר"ב זילבר בספרו זה השולחן על החיי אדם ח"ג ע"פ הגר"א קלא ס"ק יד). **והטעם:** כיון שסוברים שבימים שאין אומרים נפילת אפים אין אומרים "למנצח" ו"תפלה לדוד" (פרי חדש קלא שכנה"ג שם לו).

יש הנהגים לאומרו: וכן מנהג העולם לומר מזמור "למנצח יענך ה'" (רמ"א קלא א, דרכי משה קלא, מנהגי מרויש סימן ג, משנ"ב קלא ס"ק לה, וכן מובא בלוח א"י). **והטעם:** לפי שרק בימים טובים אין אומרים למנצח, משום דלא שייך לומר "יענך ה' ביום צרה", וט"ו בשבט שאינו יו"ט אמרינן (דרכי משה שם).

תענית: אין מתענים בט"ו בשבט (שו"ת רבנו גרשון מאור הגולה סימן יד, שו"ע תקעב ג).

הטעם: הואיל וראש השנה לאילנות נזכר במשנה (ראש השנה פרק א משנה א) יחד עם שאר ראשי שנים, וכשם ששאר ראשי השנים א' ניסן וא' אלול וא' בתשרי אסורים בתענית, אף הרביעי שהוא ט"ו בשבט אסור בתענית (שו"ת רבינו גרשון שם, בגדי ישע לשל"ה).

טעם אחר: כדי שיהיה ניכר שהיום הוא ט"ו בשבט והתחילה שנה חדשה לגבי דיני אילנות (בגדי ישע לשל"ה בשם מרדכי ר"ה סימן תשא).

חתן וכלה: חתן וכלה לא יתענו ביום זה, **והטעם:** כיון שיום זה הוזכר בגמרא [בשונה מחודש ניסן שחתן מתענה בו] (מג"א תקענ א, משנ"ב שם ס"ק ז).

הטעם שרק בשנים אחרונות החלה התעוררות בנושא החרקים במזון: לפי שהחרקים השתנו והחלו להתרבות הרבה יותר ולמרות שגם בעבר היה חרקים מצויים, בימינו הם מצויים יותר לפי שפעולת הריסוס גורמת להריגת חלק ניכר ממזיקי הצמחים, אך מאידך גורם הריסוס להריגת החרקים הגדולים [יחסית] שאוכלים את החרקים הקטנים וממילא גורמים להרבות חרקים זעירים, והחקלאים מעדיפים לרסם את הפירות והירקות ולהבריח את מכרסמי היבול, למרות שהכחדת סוג של מזיק תביא לריבוי חרקים זעירים מסוג אחר. **סיבה נוספת:** להתרבות החרקים יבוא ויצוי הפירות ממדינה למדינה גורם לריבוי של חרקים (ספר בדיקת המזון כהלכה פרק ג).

הטעם שאע"פ שהחרקים קטנים אנו מקפידים בזה
לפי שהכריעו הפוסקים ובכללם הגרשו"א שגודל של בע"ח שאדם בעל ראייה טובה ביותר יכול לזהותו בעינו הוא כבר אסור, ומה שאנו לא מזהים לפי שאין אנו בקיאים וזה לא מתיר לאכול, וגם כשרואים אין אנו יודעים שזהו בעצם חרק ושלגנודה אכן יש רגלים. ולפעמים התולעת התיבשה ונשתנה צבעה מלבן לחום ונראה כלכלוך, וכן לפעמים החרק בצבע של הפרי או הירק או שהוא קטן וקופץ במהירות וכן ביצי וחרקים (שם פרק ד).

סדר התפילות - תחנון – נפילת אפים

תחנון בט"ו בשבט

"ונוהגים בהם קצת יו"ט אין אומרים בו תחנון בשחרית ובמנחה" (שו"ע קלא ד).

בט"ו בשבט אין אומרים תחנון (מהרי"ל בספר מנהגים הלכות מבת שבט, שו"ע קלא ו, משנ"ב שם ס"ק לה). **והטעם:** לפי שהוא ראש השנה לאילנות, לענין שאין תורמים מפירות האילן שחנטו קודם לכן על פירות אילן שחנטו לאחר מכן, וכיון שזה היא התחלה לדבר מצווה עשאוהו כמו יו"ט (לבוש תרפה ד).

טעם אחר: כדי שיהיה ניכר שהיום הוא ט"ו בשבט והתחילה שנה חדשה לגבי דיני אילנות (נפש דוד עמוד 136).

טעם אחר: כי שמחת האילן משפיעה על שמחת האדם (דברים כ יט) "כי אדם עץ השדה".

וכן במנחה ערב ט"ו בשבט אין אומרים תחנון (כנה"ג הנבי"א קלא, כ; שכנה"ג שם אות כג, משנ"ב שם ס"ק לב בשם עולת תמיד). **הטעם:** לפי שסוברים שכל יום שאין אומרים בו תחנון, אין אומרים תחנון גם במנחה שלפניו (שם).

מתוך סדרת הספרים

עלון כל המועדים

הלכות והליכות "בענין תרומות ומעשרות" [המקוצר]

מהורעים היוצאים ממנו תרומות ומעשרות, מפני שאינם ראויים למאכל אדם (רמב"ם תרומות פרק ב הלכה א, שו"ע יו"ד שלא יג).

תרומות ומעשרות

תרומות ומעשרות לשון רבים: הפרשת תרומות ומעשרות כוללת בתוכה ארבעה מרכיבים, שניים של תרומה ושניים של מעשר, והוא פירוש השם "תרומות ומעשרות", כלומר שתי תרומות ושני מעשרות.

הבדל בין תרומות למעשרות: תרומות ניתנות רק לכהנים ונאכלים על ידם בטהרה.

המעשרות: מעשר ראשון ניתן ללוויים ואין בו שום קדושה אלא שהתורה ציוותה לתת מעשר מהפירות ללווי, מעשר שני משתנה לפי השנים בשנים מסוימות היה בעל הפירות אוכלו בשעה שהיה עולה לרגל לבית המקדש, ובשנים אחרות היה המעשר שני ניתן לעניים, ואז היה נקרא מעשר עני.

הבדל נוסף בין תרומות למעשרות: תרומות צריך להפריש ולהוציא ממש מתוך הפירות לפי שיש בהם קדושה, ואת המעשר הראשון ושני ניתן להפריש על ידי יחוד מקום והגדרתו בדיבור.

הבדל בין תרומה גדולה לשאר תרומות ומעשרות

אומד: הפרשה תרומה נעשית על פי הערכה אומדן ולא על פי משקל או מנין מדויק, **תרומה גדולה** ניתנת באומד, **והטעם:** לפי שאין לה שיעור מהתורה (לבוש שלא כה עיין דרך אמונה תרומה יג עוד טעמים בדבר).

תרומת מעשר ראשון מעשר שני ומעשר עני אין מעשרים באומד אלא מדקדק בשיעורה אפילו בזמן הזה, **והטעם:** לפי ששיעורו מפורש בתורה (רמב"ם מעשרות א יד, לבוש שלא כד). ובן מעשר ראשון מעשר שני ומעשר עני (דרך אמונה תרומות פא).

הפרשת מעשרות מן היפה (שו"ע יו"ד שלא נב סס"ג).

תרומה גדולה אין צריך להפריש מהיפה לפי שלא ניתנת לכהן אלא הולכת לאיבוד, מעשר ראשון ומעשר עני שנותנים אותם צריך להפריש מהיפה, מעשר שני היום שמחללים על פרוטה בלבד יש להקל ולהפריש מעשר שני גם מן הרעה על היפה.

"דרש רבי שמלאי מפני מה נתאוה משה רבינו ליכנס לארץ ישראל וכי לאכול מפריה הוא צריך או לשבוע מטובה הוא צריך אלא כך אמר משה הרבה מצוות נצטוו ישראל ואין מתקיימין אלא בארץ ישראל אכנס אני לארץ כדי שיתקיימו כולן על ידי" (סוטה יד, א).

מצוות הפרשת תרומות ומעשרות

אסרה התורה לאכול מפרי הארץ לפני שהפרשנו ממנו את התרומות והמעשרות שנצטוונו עליהן.

חוב תרומות ומעשרות בא"י

מצוות התלויות בארץ: מצוות הפרשת תרומות ומעשרות, היא אחת ממצוות התלויות בארץ בין בזמן שבית המקדש קיים בין בזמן שאינו קיים (רמב"ם תרומות פרק א הלכה א), התרומות והמעשרות הם ביטוי לקדושה השורה בתוך הפירות והירקות שגדלים בארץ ישראל, שהרי ארץ ישראל היא קדושה, ולכן כל פרי שגדל בה יש בו קדושה, ומשום כך ציוותה התורה להפריש אחוז מסוים מהפירות למטרה של קודש, אולם הפירות הגדלים בחוץ לארץ, מרוחקים מהקדושה, ולכן אין להם חלק במצוות הפרשת תרומות ומעשרות.

חוב מדרבנן

בזמן הזה חוב תרומות ומעשרות מדרבנן, **והטעם:** לפי שמהתורה חיביים בתרומות ומעשרות בארץ ישראל רק כשכל ישראל יושבים בה (רמב"ם תרומה א כו, טור יו"ד שלא ב), **ויש אומרים:** שהוא מראורייתא אך לא נהגו כן למעשה (רמ"א יו"ד שלא א).

פירות שחייבים במעשרות

נשמר (מעשרות א א): שהפרי צריך להיות נשמר, כלומר שייך לאיזה אדם ששומר עליו, אבל פירות הגדלים הפקר, אינם חייבים בתרומות ומעשרות. כגון המוצא עץ תאנה הגדל בשדה ואינו שייך לשום אדם, מותר לאכול מפירותיו בלי להפריש תרומות ומעשרות, [ואפילו אם יכניסוהו אח"כ לביתם] וכן הדין לגבי כל הפירות שגדלים בהפקר (שו"ע יו"ד שלא טו).

אוכל שנועד למאכל אדם בלבד (משנה מעשרות א א): רק אוכל הנועד לאדם חייב בתרומות ומעשרות, אבל מאכל בהמה פטור, וגם זרעוני גינה פטורים כגון בצל שמגדלים אותו לזרע, אין צורך להפריש

העלון נתרם לע"נ הרב מיכאל בן ר' יצחק הלוי ליפסקי זצ"ל

סדר הפרשת תרומות ומעשרות

להפרשת תרומות ומעשרות יש סדר מחייב ואנו מחייבים להפריש לפי הסדר, ומניין מדכתיב (שמות כב כח) "מלאך ודמעתיך לא תאחר" (משנה תרומות פרק ג משנה ו, רמב"ם תרומות ג כג).

סדר בזמן שבית המקדש היה קיים

תחילה היה מקיים מצות ביכורים ולאחר מכן תרומה גדולה, מעשר ראשון, מעשר שני או מעשר עני[תלוי באיזה שנים].

השנים שבהם מפרישים תרומות ומעשרות

תרומה גדולה, ומעשר ראשון, ותרומת מעשר: בכל השנים מלבד שנה השביעית. **מעשר שני:** בכל השנים מלבד שנה ג' ו' ושנת השמיטה.

מעשר עני: רק בשנים ג' וו' ו[וסימנך: שיר של יום של ב' ימים אלו הוא קצר] (רמב"ם מתנות עניים ו ד, שו"ע יור"ד תרומות ומעשרות שלא ב).

מקצת הדינים הנצרכים

מוקף: "אין מפרישים תרומה גדולה אלא מן המוקף" (חלה א ט).

צריך להפריש מן המוקף. כלומר אדם שרוצה להפריש תרומות מהפירות שקנה או שקטף מהעץ, צריך לדאוג לכך שכל הפירות יהיו מונחים ביחד במקום אחד, אבל אם חלקם מונחים בחדר אחד וחלקם בחדר אחר, אין זה נחשב מוקף, כלומר אינו ברשות אחת, וצריך להפריש מכל ערימה או חבילה לחוד (שו"ע י"ד שלא כה).

מוקף מלשון סמוך (רש"י נדה ז, א ד"ה ומקפת), **ויש אומרים:** מלשון היקף, דהיינו שהפירות שמפרישים מהם תרומה והפירות שהופרשו לתרומה צריכים להיות בתוך היקף של מקום אחד (פירוש הרמב"ם חלה א ט).

אין מפרישים ממין על שאינו מינו (תרומה ב ד)

ביאור: הפירות המיועדים לתרומה והפירות שעליהם תורמים את התרומה שניהם צריכים להיות ממין אחד (ברכות נג, ב, רע"ב תרומה שם ו).

אין מפרישים מחדש על ישן (תרומה א ה)

ביאור: פירות שחנמו לפי מ"ו בשבט שייכים לשנה אחת ופירות שחנמו אחרי מ"ו בשבט שייכים לשנת המעשר הבאה, ומניין מדכתיב (דברים יד כב) "היוצא השדה שנה בשנה" ולומדים מהמילה "שנה בשנה" שהתרומות ומהעשרות צריכים להיות דווקא מהיבול של אותה שנה ולא מועיל על שנה אחרת.

והטעם: לפי שכל אחד יש לו את חיובי המעשרות של אותה שנה (רע"ב שם ד"ה מן, רמב"ם תרומות ה יא).

אין תורמים מן המחובר על תלוש ולא מן התלוש על המחובר (שם א ה)

ביאור: התבואה והפירות שמפרישים כתרומה וכן התבואה והפירות שעליהם הפרישו צריכים להיות תלושים מהקרקע.

הבנת תרומות ומעשרות

יש אומרים: שכדי להפריש תרומות ומעשרות אין צריך לומר את נוסח ההפרשה, ואם אינו יודע לקרוא, או שאינו מבין את הנוסח, ואינו יודע

כלל מהי תרומה ומהו מעשר, יכול להסתפק בדיעבד באמירה דלהלן "כל ההפרשות [וחילול מעשר שני] יחולו כמו שכתוב בנוסח שברשותי", ובזה יצא ידי חובת הפרשת תרומות ומעשרות (חזו"א דמאי טו, ו, מנח"י א, פה).

ויש אומרים: שאין יוצאים ידי חובת הפרשת תרומות ומעשרות אלא על ידי אמירת כל הנוסח של הפרשת תרומות ומעשרות, מתוך הבנת הנאמר (הרה"ג ר' צבי פסח פרנק ועוד הר צבי זרעים ח"א נג, א).

ויש אומרים: שהמפריש צריך להבין את ענין ההפרשה, דהיינו שיש חלק שנקרא תרומה ויש חלק שנקרא מעשר, אבל אין צריך להבין למי ניתן כל חלק מההפרשה, **והטעם:** כיון שמצות הנתינה היא דבר נוסף מהתרומה (הגריש"א הובא באבני ישפה).

תרומה גדולה

מקור "זה יהיה משפט הכהנים מאת העם ראשית דגנך ויצהרך... תתן

לו" (דברים יח ד).

תרומה גדולה: נותן הישראל לכהן (רמב"ם מתנות עניים פרק ו א).

הטעם שנקרא כן: לפי שהיא ראשונה בסדר ההפרשת תרומות ומעשרות (יראים השלם מצווה קמו וכפתור ופרח א).

טעם אחר: לפי שאין לה שיעור למעלה וניתן להפריש גם כמות גדולה מהפירות (יראים שם).

טעם אחר: בלשון סני נהור משום שמדין תורה אין שיעור להפרשה ומספיק אפילו משהו (חרדים נב יד).

הטעם למצוות תרומה גדולה

לפי שהדגן והתירוש והיצהר הן עיקר מחיתן של בריות, והעולם כולו להקדוש ברוך הוא, על כן ראוי לאדם לזכור את בוראו על הברכה אשר ברכו, ושיפריש קצת ממנו לשמו ברוך הוא, ויתננו למשרתיו שהם הכהנים העוסקים תמיד במלאכת שמים טרם יגע בו יד אדם ויהנה ממנו כלל" ... (חינוך מצוה תקז).

כמות ההפרשה

מהתורה אין שיעור לתרומה גדולה [בשונה ממעשרות ותרומות שיש להם שיעור מהתורה] וחיטה אחת פוטרת את כל הכרי שנאמר (דברים יח ד) "ראשית דגנך.. תתן לו" ולא נאמר שיעור נתינה (קידושין נח, ב).

מדברנו [בזמן שבית המקדש היה קיים]: חכמים נתנו שיעור שלוש דרגות לתרומה גדולה (חולין קלז, ב).

עין יפה – נדיב לב – מצווה מן המובחר אחת מארבעים מהפירות [שנים וחצי אחוז דהיינו מכל מאה קילו 2.5 ק"ג], **עין בינונית [שיעור**

הממוצע מידת רוב בני אדם שאינם קמצנים ואינם נדיבים]: אחד מחמישים מהפירות [שהם שני אחוז, דהיינו מכל מאה קילו נותן 2 קילו], **רמז לדבר:** תרומה – תרי ממאה (ד"א תרומה ג יא הביא בשם רש"י

מעילה ט, ב ד"ה התרומה), **עין רעה [קמצן וצר עין (מאירי קידושין מא, א):**
אחת משישים מהפירות [שהם 1.67% על מאה קילו 1.67 ק"ג]. הפרשה
זו נעשית על פי הערכה אמדן ולא על פי משקל או מנין מדויק (משנה
תרומות פרק ד ג, רמב"ם תרומות ג ב שו"ע יור"ד שלא ב).

מה עושים עם התרומה
בזמן שבית המקדש היה קיים היה הכהן אוכלה בטהרה.

בזמן הזה: מכיון שהכהנים היום ממאי מתים ואינם יכולים לאכול
תרומה בטהרה (רמב"ם תרומה פרק ז א), מפרישים שיעור כל שהוא
[כדין התורה], ואף אפשר מן הפירות הפחות טובים רק שיהיו ראויים
לאכילה (רמב"ם תרומות ג א, שו"ע יור"ד שלא ב), **והטעם:** לפי שזה הולך
לאיבוד (לבוש שלא ב).

ולאחר ההפרשה ואמירת הנוסח קוברים אותה – אם לא נמארה,
שהרי אסור לאבד תרומה טהורה. ואם האוכל נמא לאחר שבא
במגע עם אחד מו' משקין [שהם יין, דם, שמן זית, חלב, טל, דבש
דבורים ומים] צריך לשורפה, או לעמוק ולהשליך לאשפה.

המנהג היום: לממא את הפירות לפני הפרשה על ידי הרמבתם במים
שמזלפים עליהם ונוגעים בהם.

שנים שבהם נוהגת תרומה גדולה: תרומה גדולה נוהגת בכל השנים.

מעשר ראשון
מקור: "כי את מעשר בני ישראל אשר ירימו לה' תרומה נתתי ללוויים

לנחלה" (במדבר יח כד, רמב"ם פרק א מעשר הלכה א).

על ידי מי ניתן מעשר ראשון: הישראל נותן ללוי, אחרי שהישראל
הפריש תרומה גדולה ונתן לכהן, מפריש הישראל עשירית מהנותר
[אחד מכל עשר] ונותן ללוי (רמב"ם מעשר א א).

שנים שבהם מפרישים מעשר ראשון: בכל השנים מלבד שנה
השביעית.

הטעם שנקרא מעשר ראשון: לפי שהוא המעשר הראשון שכן יש
אחריו מעשר שני או מעשר עני (דרך אמונה הלכות מעשר פרק א ד).

הטעם למצוות מעשר ראשון: לפי ששבט הלוי בחר השם יתברך בתוך
אחיו לעבודתו תמיד במקדש, על כן היה מחסדו עליהם לתת להם
מחיתם דרך כבוד, כי כן ראוי למשרתי המלך שתהיה ארוחתם
מזומנת להם על ידי אחרים שיכינוהו להם, ... (חינוך מצוה שצה).

דיני הפירות האלו
הפירות הללו שניתנו ללוי הם חולין גמור ומותר לכל אדם לאוכלם בין
לוי בין ישראל, ואפילו בטומאה שנאמר (במדבר יח כז) "ונחשב לכם
תרומתם כדגן מן הגורן וכמלאה מן היקב" ודרשו חז"ל מה יקב ודגן
חולין אף מעשר ראשון חולין (חינוך מצווה שצה, רמב"ם מעשר א ב).

מה עושים עם מעשר ראשון
בזמן שבית המקדש היה קיים היו נותנים ללווי, והיו אוכלים אותו
אחר הפרשת תרומת מעשר [לכהן] ויכול לתת גם לישראל.

המנהג היום שלא חיביים לתת מעשר הזה [ויש המחמירים שנותנים
ללווי], **והטעם:** כיון שאין שום לוי שיכול להוכיח שהוא אכן בן לשבט
הלוי, ומאחר שאין במעשר הראשון קדושה, אלא הוא חיוב כספי,
שחייבה התורה את הישראל להפריש מעשר מהפירות ללוי, ובדיני
הממון ישנו כלל שהמוציא מחבירו עליו הראייה, וכל זמן שהלוי לא
יביא הוכחה לכך שהוא לוי, אין חיביים לתת לו את המעשר.

ויש שדחו טענה זו שהרי הלכה היא שנותנים כיום את כסף פדיון
הבכורות לכהן, ומשמע שאנו סומכים על החזקה שאכן הוא כהן, וכן
נוהגים לסמוך על החזקה לעניין ברכות, שהרי הכהנים מברכים בכל
יום ברכת כהנים, וכן בעת פדיון הבכורות, אבי הבן מברך ברכה
(ח"ס סו"ס רצא, ערה"ש יו"ד שה, ל) ואם כן יש לסמוך על החזקה גם לעניין
נתינת מעשר ראשון ללוי.

וביאורו טעם אחר מדוע אין צריך כיום לתת את המעשר הראשון ללוי:
לפי שתקנו חכמים שכל זמן שלא בודקים בבית הדין את חזקת
היוחסין, אין לסמוך על דבריו של אדם לעניין נתינת תרומות
ומעשרות. שאם נסמוך על עדות עצמם, יתרבו הרמאים שיטענו שהם
לויים, ומאחר שאין כיום בית דין שבודק את החזקות, אין ליתן את
המעשר ראשון ללוי (חזו"א שביעית ה, יב).

תרומת מעשר

מקור "ואל הלויים תדבר ואמרת אליהם כי תקחו מאת בני ישראל את

המעשר.. והרמותם ממנו תרומה ה' מעשר מן המעשר.. ונתתם ממנו

את תרומת ה' לאהרן הכהן" (במדבר יח כו - כח).

הטעם למצוות תרומת מעשר
כיון שהכהנים עיקר הבית בעבודת אלקינו וזכו בעשרים וארבע מתנות
שנתנו להם, המפורשות בכתוב... ושאר שבטו הלויים שהוא נבחר עמו
לסייע על ידו וזכו גם כן ... ובכך יתנו אל לבם כי יש גבוהים עליהם,
וגבוה מעל לכולם הוא שומר הכל יתעלה (חינוך מצוה שצו).

שנים שבהם נוהגת תרומה מעשר: תרומת מעשר נוהגת בכל השנים
מלבד השנה השביעית.

על ידי מי ניתן תרומת מעשר: הלוי נותן לכהן, אחרי שהלוי קיבל מעשר
ראשון מהישראל הוא נותן מעשר לכהן (רמב"ם תרומות ג יב).

כמה מפרישים: תרומת מעשר, עשירית מהמעשר שהלוי קיבל
מהישראל [עשר קילו ממאה קילו].

מה עושים עם התרומה
בזמן שהכהנים היו טהורים הכהנים אכלו אותה בטהרה.

המנהג היום: עוטפים את הפירות שהלוי היה אמור לקבל עשר אחוז (שהיא עשירית מכל הסחורה) ומשליכים לאשפה, **והטעם:** כיון שתרומת מעשר היא תרומה שצריך לאכול במהרה, והיום אין לנו כהנים טהורים שיאכלו במהרה ולכן משליכים לאשפה.

מעשר שני

מקור "עשר תעשר את כל תבואת זרעך.. ואכלת לפני ה' אלוהיך במקום אשר יבחר" (דברים יד כג ג), "ואכלת" לומדים מזה שזה מעשר שני (רש"י דברים יד כג).

הטעם למצות מעשר שני

לפי שבזמן שבית המקדש היה קיים היו הסנהדרין ותלמידי חכמים בירושלים והיו יושבים ולומדים כל הזמן, רוב העם היה גר בכל הארץ והיה עוסק במלאכתו ובעיבוד אדמתו, ועקב הריחוק ממרכז התורה יתכן שלא יעסקו בתורה, ולכן ציוה להפריש מעשר שני שחייבים לאכול רק בירושלים ושם יוכלו ללמוד תורה (על פי החינוך מצווה שס).

שנים שבהם מפרישים מעשר שני א' ב' ד' ה' לשמיטה.

מי מפריש מעשר שני וכמה נותנים

מעשר שני מפריש בעל השרה אחרי שהפרישו תרומה גדולה ומעשר ראשון, מפרשים עשירית מן הנשאר למעשר שני, [בשונה משאר התרומות ומעשרות] המעשר נשאר אצל בעל הבית (עיין רמב"ם מעשר שני ונמסר רבעי א א).

מה עושים עם מעשר שני

בזמן שבית המקדש היה קיים היו מעלים את הפירות לירושלים ואוכלים במהרה (רמב"ם מתנות עניים ו ג), **חילול מעשר שני:** כשהיה קשה לעלות לירושלים עם הפירות, היה מחלל את פירות המעשר בכסף (רמב"ם מעשר שני ונמסר רבעי ד א), וכשהיה מגיע לירושלים היה קונה עם הכסף מאכלים ואוכלים במהרה בירושלים ונהיה צריך להוסיף חומש מערך הפירות (רמב"ם מעשר שני ונמסר רבעי ג י – יא).

מה עושים עם הפירות בזמן הזה

היום שאין בית המקדש וכולנו טמאי מת ואין יכולים לאכול מעשר שני במהרה, מחללים את המעשר שני על פרוטה והקדושה עוברת מהפירות למטבע, וצריך לכלותה, מפני שאין לנו רשות ליהנות ממנה כל זמן שאין אנו יכולים להיטהר.

והטעם שמספיק לחלל על פרוטה אחת בלבד [ולא כשווי הפירות]: לפי

שכל פירות המעשר השני שווים פרוטה אחת בלבד, שהרי איננו יכולים ליהנות מהם כלל, ובכדי לחלל את המעשר השני, צריך שלכל אחד יהיה בביתו מטבע מיוחד לכך ובכל פעם יחלל את הפירות על פרוטה מתוך אותו מטבע (לבוש שלא קלג).

איסור הנאה: פרוטה של מעשר שני אסורה בהנאה, **והטעם:** לפי שחל

קדושת מעשר שני עליה (לבוש שלא קלג).

ביעור מטבעות: את המטבעות מבערים בערב הפסח של השנה הרביעית, ובערב פסח של השנה השביעית על ידי שחיקתם או על ידי זריקתם לים (מעשר שני פרק ה משנה ו).

שבירת המטבעת

יש אומרים: שיוצאים ידי חובת ביעור מטבע על ידי שבירת מטבע

והטעם: לפי שבשבירתו אין מטבע (הגריש"א משפטי הארץ עמוד 244).

מעשר עני

מקור: "מקצה שלוש שנים תוציא את כל מעשר תבואתך בשנה ההוא

והנחת בשערך ובא הלוי.. והגר והיתום והאלמנה אשר בשעריך ואכלו

ושבעו" (דברים יד כח כט וכן בפרשת כי תבוא דברים כו יב).

שנים שבהם נוהג מעשר עני: בשנה השלישית והשישית לשנות השמיטה **[סימן לדבר:]** משיר של יום שבימים אלו הוא קצר] במקום מעשר שני מפרישים מעשר עני, וזהו למעשה המעשר היחיד שגם היום כולם מפרישים אותו כשם שהפרישו בזמן שבית המקדש היה קיים (עיין רמב"ם פ"ז מהלכות מת"ע ה"ד, ספר מצות הארץ הלכות תרומה יא ג).

הטעם למצות מעשר עני

לפי שרצה הקב"ה להרגיל ולהקנות לנו מידות טובות לכן ציוה שכל אחד יתן משלו לעני ועל ידי שאנו פותחים ידינו פותח הקב"ה את ידו ומשביע אותנו (חינוך מצווה יט).

מי נותן מעשר עני

מעשר עני ניתן מבעל השרה הישראלי לעני, וכן העני חייב בהפרשת מעשר עני בנתינתו לעני אחר (רמב"ם פרק ב מהלכות מתנות עניים ה"ה) מעשר עני אין בו קדושה כלל ומותר באכילה לכל ישראל והוא חולין.

כמה מפרישים : אחר הפרשת תרומה גדולה ומעשר ראשון מפרישים

מן הנשאר עשירית (רמב"ם הלכות מתנות עניים פרק ו הלכה ג).

למי נותנים מעשר עני

בזמן שבית המקדש היה קיים נתנו לכל מי שלא היה לו חלק ונחלה בארץ ולא היה לו מזון למחיתו.

בזמן הזה: נותנים את מעשר עני לעניים. **כשקשה לו לתת את הפירות**

בכל פעם יכול להלוות לעני סכום כסף ויתנה עמו שכל מעשר עני שיהיה לו ישאיר אצלו בתמורה לחובו ויקבע עם העני מראש מחיר קצוב למשקל מסוים של פירות מעשר עני שיהיו לו וכל פעם שיהיה לו מעשר עני יזכהו לעני זה על ידי אדם אחר, אחר כך יקחהו לעצמו וינכה לעני מחובו את הסכום שנדברו לפי המשקל.

ויש הנוהגים: לזכות את הפירות לגבאי הצדקה הדואגים לפרנסת

העניים בהתאם להסכם מוקדם עם גבאי צדקה, וכן יכול למכור את המעשר עני ואת התמורה מעברים לגבאי הצדקה למען העניים (הגריש"א קיצור תרומות ומעשרות סעיף מא – מב, הארץ ומצוותיה תר"ם ה, יח).